

‘Jongen met fluit’ van Judith Leyster

Frédérique van der Stelt

Judith Leyster (1609-1660), *Jongen met fluit* (1630-1635), olieverf op doek, 73 x 62 cm, Nationaal Museum, Stockholm.

Het schilderij ‘Jongen met fluit’ lijkt zo simpel en eenvoudig, maar er zit een veel diepere betekenis achter, en om het werk te kunnen maken heeft de zeventiende-eeuwse kunstenares Judith Leyster (1609-1660) heel wat moeilijkheden moeten overwinnen. Zo kost het jaren van oefening voor je een afbeelding van een mens kunt schilderen die er levensecht uitziet. Ook ondervond Judith Leyster problemen door het feit dat zij vrouw was, want het was in de zeventiende eeuw helemaal niet gebruikelijk dat vrouwen schilderden.

Judith Leyster was één van de weinige vrouwelijke schilders uit de Gouden Eeuw in de Nederlanden. In tegenstelling tot enkele andere vrouwelijke kunstenaars uit die tijd kwam ze niet uit een artistiek nest, waardoor het voor haar nog moeilijker moet zijn geweest om met het vak te beginnen.

Judith Jansdr. Leyster werd gedoopt op 28 juli 1609 in de Grote Kerk in Haarlem; ze was de op één na jongste van de negen kinderen van Jan Willemsz en zijn vrouw Trijn Jaspersdr. In 1633 werd zij aangenomen als lid van het Sint-Lucasgilde in Haarlem, wat haar de status van professioneel schilder verschafte. Het was toen de regel dat je voor aanmelding drie jaar aaneengesloten bij een atelier had gewerkt. Door het lidmaatschap bij het gilde had zij het recht om op de plaatselijke markt kunst te verkopen; verder mocht ze in de Korte Bartel-

jorisstraat in Haarlem een werkplaats beginnen en leerlingen aannemen, om op deze manier haar inkomen wat te verbeteren. Judith Leyster was het enige vrouwelijke lid van het Haarlemse schildersgilde in de Gouden Eeuw, en ze is ook de enige schilderes van wie vaststaat dat haar werk een actieve rol heeft gespeeld op de kunstmarkt. Ze toonde zich onafhankelijk door haar schilderijen te signeren met haar monogram, waaraan een ‘ster’ is toegevoegd, een toespeling op haar familienaam: Ley-ster.

De stilistische en thematische verwantschap van Judiths vroege werk met dat van stadsgenoot Frans Hals (1580/1585-1666) is onmiskenbaar en maakt aannemelijk dat zij bij hem in de leer is geweest. Ook de techniek die Leyster in haar schilderijen gebruikte rond 1629, het jaar van haar vroegst bekende gesigneerde werken, lijkt door deze schilder te zijn beïnvloed. Over deze meester-leerling-relatie is tot nu toe echter geen documentair bewijs gevonden.

Op 1 juni 1636 trouwde Judith Leyster in Heemstede met kunstschilder Jan Miense Molenaer (1610-1668); zij was toen 27. Zij kregen vijf kinderen: Johannus (1637), Jacobus (1639), Helena (1643), Eva (1646) en Constantijn (1650). Waarschijnlijk heeft de zorg voor het gezin Judith van het schilderen afgehouden, want na 1636 is er nauwelijks werk bekend; het merendeel van haar werk is geschilderd tussen 1629 en 1635, toen ze nog niet getrouwd was. In het najaar van 1659 waren Judith en Jan ernstig ziek. Jan herstelde uiteindelijk, maar Judith overleed enkele maanden later. Zij werd op 10 februari 1660 in Heemstede begraven.

Aan Judith Leyster zijn 48 schilderijen toegeschreven. Hiervan zijn er twaalf onvindbaar, en van zeven werken is niet zeker of deze daadwerkelijk aan haar kunnen worden toegeschreven. Verschillen tussen het werk van Leyster en dat van haar mannelijke collega's, zoals haar tijdgenoot Rembrandt van Rijn (1606-1669), die toen in Amsterdam woonde, zijn er nauwelijks te ontdekken. Haar schilderijen verraden over het algemeen geen typisch vrouwelijke benadering. Uit haar werk blijkt dat ze eenvoudig aan de vraag van de markt wilde voldoen. In vergelijking met haar mannelijke collega's bewees Judith in staat te zijn een reeks van onderwerpen aan te pakken en uit te werken in diverse stijlen die in die tijd populair waren.

Het schilderij *Jongen met fluit*, ook wel *Jonge Fluitspeler* genoemd, is gemaakt tussen 1630 en 1635. Omdat het er zo puur uitziet is het voor het oog erg aantrekkelijk. Je blijft kijken naar het jongetje, zijn blik en de licht-

inval in het werk. De jonge muzikant speelt op zijn fluit een melodie, waarbij zijn vingers boven het instrument zweven. Hij kijkt schuin naar boven, alsof hij een ogenblik wordt afgeleid in zijn eigen muzikale wereld. Het instrument dat hij bespeelt is een cilindrische traverso, een dwarsfluit zonder kleppen die in beide richtingen kon worden bespeeld. Dit instrument was in de zestiende eeuw erg populair, maar raakte in de eerste helft van de volgende eeuw wat uit de mode, omdat het erg moeilijk was een toon zuiver te treffen. Aan de wand hangen een viool en een blokfluit. Ook de viool was enorm in trek en werd in alle lagen van de bevolking bespeeld. De jas van de fluitspeler is van het alledaagse type, dat gedurende de hele zeventiende eeuw door kinderen uit de onderste lagen van de samenleving werd gedragen. Een muts als de zijne wordt ook vaak gedragen door de kinderen in schilderijen van Judiths echtgenoot Jan Miense Molenaer. Het kostbaarste kledingstuk is de linnen kraag. Dit type, dat uit meerdere lagen bestaat, was vaak te zien bij welgestelde jongens, maar in meer bescheiden vorm ook wel bij jongens van eenvoudiger afkomst. De jongen moet in de leeftijdsgroep van negen tot zeventien zijn geweest: in deze leeftijd had hij les in het voortgezet onderwijs, waarin muziekonderwijs gegeven werd. De achterovergeleunde houding van de jongen is een positie die niet past bij het spelen van een blaasinstrument. Het latwerk van de stoel waar hij op zit is gebroken en gebroken, maar houdt onder het gewicht van de jongen toch stand. Het opbergen van instrumenten door ze met een eenvoudig koordje aan een spijker aan de wand te hangen werd in die tijd vaak gedaan, maar het kon ook als decoratie fungeren.

Judith Leyster, Zelfportret (1633). National Gallery of Art, Washington DC.

Het schilderij is één van de eerste werken die aan Judith Leyster worden toegeschreven. Voor deze ontdekking, in 1893, schreef men het toe aan Frans Hals. Wie de jongen precies is, is niet met zekerheid vast te stellen. Vast staat wel dat het niet een van Judiths eigen kinderen is, want die waren toen nog niet geboren. Het kan dus een jongen uit haar omgeving zijn geweest, die model heeft gestaan, maar het kan ook een 'fantasiejongen' zijn.

Wanneer we de voorwerpen op het schilderij bekijken, blijkt dat dit werk geen normaal portret is. Sterker nog, de portretfunctie is ronduit onbelangrijk te noemen. Wel zit er een duidelijke moraal in de afbeelding. De wat meer ontwikkelde kopers, die in die tijd de markt voor kunst uitmaakten, hebben Judith Leyster waarschijnlijk bij de keuze van haar onderwerp beïnvloed. *Jongen met fluit* weerspiegelt niet alleen de voorkeur van de zeventiende-eeuwse kopers, maar ook de zedelijke normen van de Nederlandse samenleving uit die tijd. Veel realistische elementen op schilderijen zijn juist symbolisch bedoeld. Zo gaat dit schilderij over de opvoeding van de jeugd en over de noodzaak verleiding te vermijden en een goede opleiding te volgen. In die tijd waren Nederlandse genreschilderijen vaak visuele parabels, die zinspeelden op de gevaren van een losbandig leven.

De schilderijen van Judith Leyster gaan vaak over de rolverdeling tussen man en vrouw. Door het uitbeelden van kinderen kon de kunstenares serieuze morele thema's op lichtvoetige wijze benaderen, wat kenmerkend is voor de Nederlandse manier van moraliseren in die tijd. Zo kan er een moraal zitten in de muziekinstrumenten die in haar schilderijen zijn afgebeeld. Hoewel de instrumenten de populariteit gemeen hadden, beschouwde men ze toch als verschillend van aard. Dit werd voor het eerst kenbaar gemaakt in de mythologie en overgenomen door klassieke schrijvers. Het blaasinstrument was ondergeschikt aan het snaarinstrument vanwege het probleem van de zuivere stemming. Uiteindelijk werd deze tweedeling van de instrumenten het symbool van de tegenstelling tussen 'rede' en 'ongeremde hartstocht'.

Gezien het aantal muzikale onderwerpen dat Judith Leyster heeft geschilderd, moet zij wel van deze tegenstelling op de hoogte zijn geweest. Het is dus goed mogelijk dat de instrumenten in dit werk naast elkaar zijn geplaatst als verwijzing naar de traditionele tweedeling. Zo kan *Jongen met fluit* de ideeën in Leysters tijd over het belang van een goede opleiding in de jeugd weergeven. Maar de jongen heeft niet goed opgelet en de traverso gekozen. Daarmee heeft hij blijkbaar een onverstandige keuze gedaan, omdat het blaasinstrument ouderwets en moeilijk te stemmen is. Ook de

Judith Leyster, Musicerend Gezelschap. National Museum of Women in the Arts, Washington DC.

kapotte stoel kan deze moraal ondersteunen, omdat dit in feite zijn 'basis' is. Judith Leyster kende waarschijnlijk werken van andere schilders waarin gebroken of gebroten voorwerpen voorkomen; het zijn schilderijen die vergankelijkheid uitdrukken, zogenaamde vanitasstukken. Als deze veronderstelling juist is, heeft Leyster in de vorm van de stoel met veel fantasie een bestaand vanitasmotief aangepast. Muziek en muziekinstrumenten waren de eerste kunstvorm die met het vanitasbegrip in verband werd gebracht, wat dus ook in dit schilderij is uitgewerkt.

Literatuur:

Frima Fox Hofrichter, *Judith Leyster: A woman painter in Holland's Golden Age*, Aetas aurea 9, Doornspijk: Davaco Publishers, 1989.

James Hall, *Hall's Iconografisch handboek: Onderwerpen, symbolen en motieven in de beeldende kunst*, Londen: John Murray, 1973.

Hugh Honour en John Fleming, *Algemene Kunstgeschiedenis*, Nederl. vert. Amsterdam: Meulenhoff-Landshoff, 2000, p. 609.

H.W. Janson en Anthony F. Janson, *History of Art*, New York: Thames & Hudson, 2001, p. 562.

R. van Oven, *Judith Leyster*, Meppel: Uitgeverij Ten Brink, 1952.

Tulpomania: tentoonstelling rondom het Tulpenboek van Judith Leyster (tent. cat.), Haarlem: Frans Halsmuseum, 1974.

James A. Welu en Pieter Biesboer, *Judith Leyster: Schilderes in een mannenwereld* (tent. cat.), Haarlem: Frans Halsmuseum/Zwolle: Waanders Uitgevers, 1993.

Dit artikel is een gebaseerd op een onderzoeksverslag van de schrijfster in het kader van haar studie kunstgeschiedenis.

Het onderzoeksverslag zelf staat op internet:

<http://home.student.uva.nl/frederique.vanderstelt/>

